BASTERIA, 72: 87-91, 2008

Theo Ripken en Edi Gittenberger tijdens diens studietijd in Leiden

Leo VAN GEMERT
Couwenhoven 5519, 3704 EV Zeist
leo.van.gemert@planet.nl

Theo Ripken and Edi Gittenberger , early days at Leiden University
In an interview Theo Ripken has told about his recollections of Edi Gittenberger during their biology study at Leiden, which for both began in 1961. They were than the only students interested in malacology and a year later were joined by Wim Backhuys. At that time Edi had already published his first malacological paper on fossil marine shells collected at an artificial dune in Breskens, a little town in the far south-western part of the Netherlands. Here, his father - who had moved from Austria in the beginning of the 20th century - ran a book-shop, making it relatively easy for Edi to purchase malacological literature. Edi and Theo made a number of collecting trips, initially at different locations in Holland and Belgium. In 1964 both visited the Austrian malacologist Walter Klemm (1898-1981) at Bad Ischl. In 1966 Edi, Theo and Wim, after visiting the congress of the German malacological society, made a collecting trip in Austria and northern Italy. More collecting trips followed. As already mentioned Edi Gittenberger started his malacological career with collecting fossil marine shells but it seems that under the influence of Theo Ripken Edi's interest in land snails, amongst which clausiliids, has been awakened. Indeed, during the eighties Theo was introduced to the American malacologist Alan Solem (1932-1990) with the remark that thanks to Theo Edi had started working on land snails. Solem then congratulated Ripken with a firm handshake. The work for the well known book on the land snails of the Netherlands by Gittenberger, Backhuys & Ripken (1970) already started in 1967. In 1984 a second revised and enlarged edition was published. The ongoing co-operation between Edi and Theo has resulted in more publications, for which Theo, as he puts it, has done the collecting and Edi the writing.

Key words: Gastropoda Pulmonata, Clausiliidae, history of malacology, Central Europe, The Netherlands.

HET BEGIN

Edi Gittenberger en Theo Ripken kwamen elkaar voor het eerst tegen toen ze beiden in 1961 biologie gingen studeren in Leiden. Omdat ze in hun jaargroep de enigen waren die in schelpen waren geïnteresseerd, trokken ze daarna veel met elkaar op. Theo omschrijft Edi als ad rem en met veel gevoel voor humor. Een jaar later kwam, als één van de zeer weinigen, de eveneens in slakken geïnteresseerde Wim Backhuys in beeld, toen die biologie in Leiden ging studeren.

Theo bezocht Edi bij zijn ouders in Breskens (Zeeuwsch Vlaanderen) en Edi bezocht Theo bij zijn ouders in Delft. Edi bezat een verzameling mariene fossielen gevonden in een kunstduin in Breskens. Hij had hierover al gepubliceerd; zijn eerste malacologische publicatie met een lijst van 24 soorten van vooral Eemfossielen met de vermelding van een zeldzame haaientand onder het motto dat "onder de malacologen ook veel haaietand-liefhebbers blijken te zijn" (Gittenberger, 1960). Theo vond het opvallend dat Edi al zoveel literatuur bezat, ongetwijfeld verkregen via boekhandel Gittenberger in Breskens van Edi's vader. Deze was in het begin van de 20ste eeuw vanuit Oostenrijk naar Breskens

gekomen. Edi was dan ook tweetalig opgevoed. De verzameling van Theo bestond in die tijd naast marien uit Nederland ook uit landslakken verzameld in Italië tijdens vakanties met zijn ouders. Maar Edi had toen hiervoor nauwelijks belangstelling, en wilde eigenlijk alleen de mariene schelpen zien. Toentertijd kon je alleen lid worden van de Nederlands Malacologische Vereniging (NMV) als je werd voorgedragen door bestaande leden; dankzij onder meer Edi kon Theo lid worden van de NMV.

VERZAMELREIZEN

De eerste verzamelreizen waren relatief dicht bij huis. In de Hortus Botanicus van Leiden werd een *Helisoma* -soort uit Florida gevonden (geïdentificeerd door mevrouw van der Feen) en op Schiermonnikoog konden tijdens een excursie in maart 1962 voor dat eiland nog onbekende niet-mariene mollusken worden verzameld (Ripken & Gittenberger, 1963a,b). Edi en Theo hebben samen veel land- en zoetwaterslakken verzameld in Zeeuwsch-Vlaanderen. Theo herinnert zich nog heel goed de vondst van een levende *Patella vulgata* L., 1758, in de Wester-Schelde bij Breskens, waarschijnlijk in de strenge winter van 1962-63. Ook hebben ze gezamenlijk landslakken verzameld in de duinen langs de Belgische kust tot aan Duinkerken

Hun eerste grote gezamenlijke buitenlandse verzamelreis werd gemaakt in september 1964 naar Oostenrijk, waarbij onderweg vooral werd overnacht bij particulieren. Theo herinnert zich nog levendig de ontmoeting met Walter Klemm (1898-1981) in Bad Ischl; twee jonge broekies van begin twintig op bezoek bij de grote Oostenrijkse malacoloog van ongeveer 66 jaar oud. Edi was het jaar daarvoor ook al bij Klemm op bezoek geweest en beschrijft hoe hij toen, omdat hij met "andersdenkenden" (=niet-verzamelaars) reisde, zijn weinige beschikbare verzameltijd tijd zeer efficiënt kon besteden dankzij de uitstekende tips en aanwijzingen van Klemm (Gittenberger, 1963b). In zijn reisverslag worden voor de eerste maal door Edi Gittenberger *Clausilia*-soorten vermeld.

Na het congres in Wenen van de Duitse Malacologische Vereniging (DMV) in 1966 - Edi heeft over de vondsten bij Wenen nog een artikel gepubliceerd (Gittenberger, 1966) - werd aansluitend door Edi, Theo en Wim een verzamelreis door Oostenrijk en het noorden van Italië gemaakt. Toen ze in een dal in Italië op zoek waren naar endemische *Clausilia*-soorten hoorden ze doffe dreunen in de verte, waarvan Edi zei dat ze afkomstig waren van onweer tussen de bergen. Een tijdje later bleek echter verderop dat ze in een militaire oefening terecht waren gekomen. Gelukkig waren de militairen op dat moment juist aan het pauzeren en konden ze al zwaaiend naar de soldaten hun verzameltocht voortzetten.

In die tijd kwam, zoals Theo vertelde, "iedereen uit heel Europa" naar de jaarlijkse bijeenkomsten van de DMV. Beiden hebben dan ook vele jaren deze bijeenkomsten bijgewoond. Dit resulteerde onder meer in een gezamenlijke publicatie over de verzamelde slakken tijdens de bijeenkomst of "Tagung" van 1967 (Gittenberger & Ripken, 1967).

VAN ZEE NAAR LAND

Zoals uit het voorgaande moge blijken is Edi Gittenberger zijn malacologische carrière begonnen met het verzamelen van mariene fossiele schelpen uit het kunstduin in Breskens. Het lijkt erop dat door Theo Ripken de belangstelling voor landslakken, waaronder de Clausiliidae, bij Edi is gewekt. In 1963 werden al de eerste artikelen over landslakken door hem gepubliceerd, respectievelijk over een tweetal linksgewonden exem-

Fig. **1**. Van links naar rechts Th.E.J. Ripken, E. Gittenberger en W. Backhuys tijdens het congres van de Deutsche Malakozoologische Gesellschaft in Wenen, eind mei 1966. De foto is genomen in de Zwölf-Apostel-Keller en Edi en Wim houden een brandende aansteker in hun handen om hun gezichten bij te lichten op verzoek van de fotograaf die nooit flitste (foto: Franz Gittenberger).
From left to right: Th.E.J. Ripken, E. Gittenberger and W. Backhuys, during the congress of the German Malacological Society in Vienna, end of May 1966. The photo was taken in the Zwölf-Apostel-Keller and Edi and Wim are holding a cigarette lighter in their hands to brighten up their faces on the request of the photographer who never used a flash (photo: Franz Gittenberger)

plaren gevonden bij Breskens en over een gevonden in Oostenrijk (Gittenberger, 1963a,b). Volgens Theo werd hij in de jaren tachtig door Edi voorgesteld aan de Amerikaanse malacoloog Alan Solem (1931-1990) tijdens zijn bezoek aan het oude Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden met de opmerking dat dankzij Theo Edi zich aan landslakken is gaan wijden. Waarop Alan Solem "Congratulations " tegen Theo zei en hem toen een ferme handdruk gaf, die hij nog dagen daarna voelde, ondanks zijn volgens Theo niet bepaald kleine handen.

DE VRUCHTEN VAN DE SAMENWERKING

Voor zover Theo zich kan herinneren is het werk voor "De landslakken van Nederland" al in 1967 begonnen in navolging van de eerder in andere landen gepubliceerde nationale monografieën. In 1970 verscheen de eerste editie van dit klassieke werk en vele jaren later is een tweede druk verschenen (Gittenberger, Backhuys & Ripken, 1970 en 1984). De foto (fig. 1) laat de drie auteurs zien tijdens de "Tagung" van de DMV, eind mei 1966 in Wenen, ongetwijfeld na een dag hard werken. Deze bijeenkomst is uitvoerig aangekondigd door Butot (1966). In het programma is één ochtend ingeruimd voor ver-

gaderen, inclusief lezingen, en in totaal 2½ dag voor 3 verschillende excursies, een middag voor een bezoek aan het natuurhistorisch museum en een middag vrij en daarnaast een uitgebreid damesprogramma. Met vier reisdagen waren de Nederlandse deelnemers dan in totaal acht dagen van huis: een onvervalst voorbeeld van de goede, oude tijd. Op dit moment wordt, onder meer door Edi Gittenberger, gewerkt aan een geheel nieuwe monografie over de landslakken van Nederland.

In de bibliografie van Edi Gittenberger (zie website van Naturalis) staan nog meer publicaties met Theo Ripken als co-auteur. Vermeldenswaard is het gezamenlijke artikel over het genus *Theba* (Gittenberger & Ripken, 1987). Volgens Theo is dit kenmerkend voor hun lange samenwerking; Theo verzamelt en Edi beschrijft dan het verzamelde. Deze samenwerking is ook terug te vinden in het proefschrift van Edi (1973). Hierin wordt onder andere de nieuwe soort *Chondria ripkeni* beschreven. Theo vertelt deze soort gevonden te hebben tijdens het plassen tegen een rotswand op verzamelreis in Spanje. Alleen malacologen kijken dan niet afwezig in de verte maar naar nieuwe slakkensoorten. Edi vond, na het horen van de wijze van ontdekking, het ephitheton *urinator* - of iets dergelijks - toepasselijk. Waarop Theo alle door hem verzamelde slakken in het kader van Edi's proefschrift terug wilde hebben. De uitkomst van dit dispuut is bekend.

Tot slot: Theo Ripken heeft tijdens ons gesprek nadrukkelijk gewezen op een zin uit het proefschrift van Edi Gittenberger, met daarbij de opmerking dat hij met plezier met Edi heeft samengewerkt. "Besonders anregend war schliesslich der ständige Zufluss von interessanten Chondrinae-Proben als Ergebnis der unermüdlichen Sammelaktivität meines Freundes, des niederländischen Malakologen Th. E. J. Ripken" (Gittenberger, 1973: 5).

DANKBETUIGING

Het gesprek met Theo Ripken heb ik als bijzonder prettig ervaren, en ik wil hem graag bedanken voor de tijd en moeite om mij te vertellen over zijn herinneringen aan Edi Gittenberger in Leiden. Ook dank voor het uitlenen van allerlei spullen, waaronder de foto met de drie auteurs van de klassieker "De landslakken in Nederland" en tenslotte dank aan Franz Gittenberger voor het mogen afdrukken van de door hem gemaakte foto.

LITERATUUR

BUTOT, L.J.M., 1966. Voorlopig programma voor de "Tagung" van de Duitse Malacologische Vereniging te Weenen van 27 – 30 mei 1966. — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 116: 1211.

GITTENBERGER, E., 1960. Het kunstduin te Breskens. — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 90: 918.

GITTENBERGER, E., 1963a. Linksgewonden *Lauria* en *Pupilla.* — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 106: 1105.

GITTENBERGER, E., 1963b. Malacologische ervaringen bij Wenen, april 1963. — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 107: 1117-1118.

GITTENBERGER, E., 1966. Die während der Tagung in Wien in Mai 1966 gesammelten Mollusken. — Mitteilungen der Deutschen Malakozoologischen Gesellschaft 1: 120-122.

GITTENBERGER, E., 1973. Beiträge zur Kenntniss der Pupillacea III. Chondrininae. – Dissertatie Leiden, Leiden: I-XI, 1-267.

GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS & Th.E.J. RIPKEN, 1970. De landslakken van Nederland — Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging 17: 1-117

GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS & Th.E.J. RIPKEN, 1984. De landslakken van Nederland (2e, geheel herziene druk). — Bibliotheek van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging 37: 1-184.

GITTENBERGER, E., & Th.E.J. RIPKEN, 1967. Die während der Tagung in Urach im Frühjahr 1967 gesammelten Mollusken. — Mitteilungen der Deutschen Malakozoologischen Gesellschaft 1: 183-192.

GITTENBERGER, E., & Th.E.J. RIPKEN, 1987. The genus *Theba* (Mollusca: Gastropoda: Helicidae), systematics and distribution. — Zoologische Verhandelingen 241: 1-59.

RIPKEN, Th.E.J., & E. GITTENBERGER, 1963a. Enkele nieuwe land- en zoetwatermollusken voor Schiermonnikoog. — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 103: 1071.

RIPKEN, Th.E.J., & E. GITTENBERGER, 1963b. De scalaride *Helisoma*-soort uit de Hortus Botanicus te Leiden. — Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging 103: 1072.